

PALMA XXI

HISTÒRIA DE L'EIXAMPLE DE PALMA

Sorgiment i evolució de l'eixample de Palma
en relació al procés iniciat prèviament a altres ciutats

Margalida Mestre

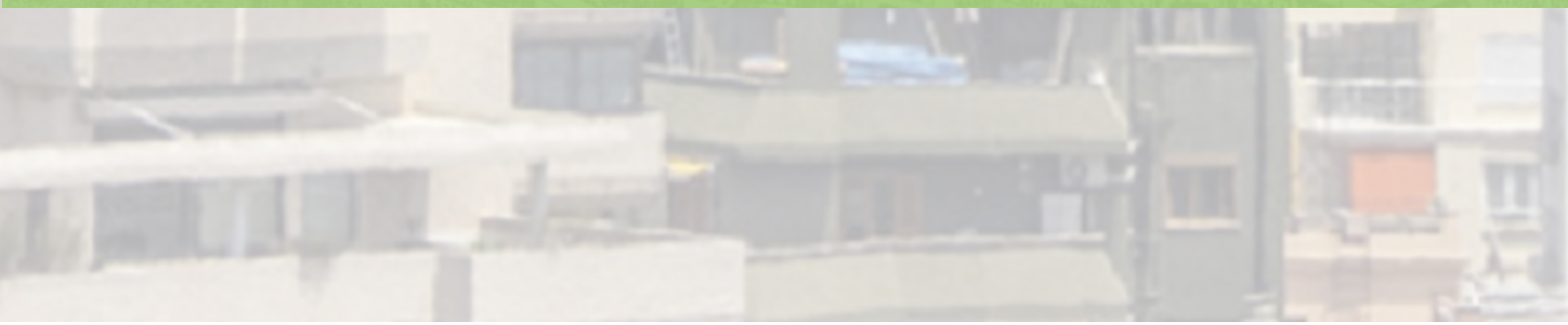

www.palmaxxi.com
www.iniciativesxxi.com

contacte: info@palmaxxi.com

ESTUDIAR L'EVOLUCIÓ
ORDENAR EL CONEIXEMENT
INTEGRAR-HO
INTERPRETAR-HO
DONAR-HO A CONÈIXER
PROPOSAR ALTERNATIVES

Introducció

El present projecte neix a partir dels objectius principals que regeixen Palma XXI: “Estudiar l’evolució de la ciutat de Palma al llarg de la seva història”. Es una part essencial del primer propòsit que es marca l’entitat. Aquest propòsit es fonamenta en la idea sostén que és essencial conèixer els errors en la història de la construcció de la ciutat per no caure en les mateixes errades en el futur.

El projecte que presentem pretén analitzar els actors i les idees principals que varen provocar el sorgiment i l’evolució de l’eixample de Palma, compilant la feina ja existent i creant-ne de nova, per tal que les institucions, però també el conjunt de la societat, puguin comptar amb uns fonaments fermes que exposin el context a partir del qual va ser construïda la “nova Ciutat”.

La recerca pretén vessar coneixement entorn a les relacions dels autors que participaren en l’eixamplament de la capital balear, relacions que poden ser amb altres autors i, també, amb altres ciutats, tant espanyoles com del món.

Com és sabut, en la majoria de casos, el creixement de les ciutats en el segle XIX significava l’enderrocament de les murades. Per a la ciutat de Palma, aquest fet va generar un seguit de debats que acabà amb la presentació – per concurs públic- de dos models de creixement urbanístic diferents: el creixement radiocèntric, que partia del centre històric i anava creixent amb cercles cap a fora de la ciutat; i el projecte quadricular que configurava una ciutat nova paral·lela a l’antiga, mitjançant illetes de dimensions idèntiques i quadrades.

A tall d’exemple, és sabut que a Barcelona va imposar-se el model quadricular d’Ildefons Cerdà. Un projecte molt criticat per la burgesia d’aquell moment. En canvi, aquí a Palma va imposar-se el radiocèntric, molt controlat per la burgesia ciutadana.

Així doncs, l'estudi que proposem té com a principal objectiu documentar la influència de l'ideari, que com es veurà estarà prou relacionat amb Madrid, però principalment amb Barcelona, des d'on el desenvolupament urbanístic de Palma rebrà no escasses influències.

La importància de la recerca recau en la mancança d'un coneixement exhaustiu entorn a l'ideari que sosté el procés de construcció de la capital mallorquina en el crucial període en el que Palma es desfà de les murades que la circumscriuen i comença a estendre's sobre el territori que l'envolta.

D'aquesta manera, el projecte comportaria aprofundir en els esdeveniments que marcarien el procés de creixement de la ciutat de Palma i en els diferents personatges que en participaren activament, així com també en aquells que influenciaren, a partir del seu ideari, el curs en el que succeïen els esdeveniments.

El resultat de la recerca aporta següent contingut que podrà trobar-se en les pàgines posteriors:

1ª Part. Història de l'eixample de Palma, una aproximació	5
1.1 Taula-relació dels autors estudiats	6
1.2 Quantificació de l'ideari	8
1.3 Detall de la quantificació	14
2ª Part. Notes sobre diferents autors influents en el desenvolupament de la ciutat de Palma	17
2.1 Higienistes, enderrocament de les murades i aigua	17
2.2 Urbanistes i arquitectes	21
2.3 Polítics i empresaris	25
2.4 Referències bibliogràfiques	28
3ª Part. Recorregut per Ciutat a partir de les obres d'algunes d'aquells autors que contribuïren amb les seves idees i edificacions a la construcció de l'eixample de Palma	30

1ª Part. Història de l'eixample de Palma, una aproximació.

El sorgiment i l'evolució de la ciutat nova de Palma (eixample) en relació al procés iniciat prèviament a altres ciutats.

El projecte té per objectiu realitzar una primera aproximació al que pretendria ser un projecte més ambiciós que tracta, com mostren les següents pàgines, de desenvolupar el context en el que sorgí l'ideari dels principals impulsors d'actuacions i corrents de pensament que van marcar una fita en el desenvolupament de la ciutat de Palma en una època crucial pel seu esdevenir, període que va des de l'inici del Sexenni Democràtic i l'execució del Pla Alomar.

Aquesta primera aproximació conté alguns dels autors més destacats que van intervenir, ja sigui físicament o intel·lectualment, en les principals actuacions que s'esdevingueren durant el període de referència i que estan lligades al desenvolupament de la capital mallorquina. S'han estructurat tres grans blocs:

- 1.1. Higienistes, enderrocament murades i aigua
- 1.2. Urbanistes i arquitectes
- 1.3. Polítics i empresaris

I, a més, s'ha subdividit el període esmentant entre 1870 - 1910 i 1910 - 1940, entre els quals es marca el punt d'inflexió de l'enderrocament de les murades i l'inici de la construcció de l'eixample de la ciutat.

La metodologia de treball ha consistit en identificar autors lligats a les actuacions que representen aquests grans blocs i recollir-ne informació relativa a la seva formació, el lloc on van formar-se, la afiliació a col·lectius i a partits polítics. Com podrà veure's, aquests han estat dividits entre autors-actors, que són els que intervingueren activament treballant per la ciutat i entre els autors de referència, que són aquells que han restat referents dels autors-actors. És a partir d'aquests trets característics de cada un d'ells que es volen establir els fils conductors que permetin desenvolupar l'objectiu de conèixer sobre quines influències la ciutat la Palma fou construïda.

Aquest primer contacte amb el tema d'estudi ha servit principalment per definir els criteris metodològics i per tastar la dificultat de conèixer, per alguns dels autors, els menys estudiats, els trets característics que ens permetran establir les connexions que ens portin a les influències a les quals pretenem arribar.

1.1. Taula-relació dels autors estudiats

HIGIENISTES, ENDERROCAMENT MURADES I AIGUA	
<i>Autors-Actors</i>	<i>Autors de referència</i>
1870-1910	
Bartomeu Bordoy i Gelabert	Édouard Seguin
Enric Fajarnés Tur	Enrique María Repullés y Vargas
Jaume Escalas Adrover	Francesc Barceló i Combis
Joan Capó i Valls de Padrines	Jean Marc Gaspard Itard
Joan Munar Bennassar	Joaquim Font i Mosella
Josep Ensenyat Alemany	Josep Monlau i Sala
Paul Bouvy de Schorrender	Maria Montessori
	Ovide Decroly
	Pablo Montesino y Cáceres
	Pere Felip Monlau i Roca
1910-1940	
Bernat Riera Alemany	
Emili Darder i Cànaves	
URBANISTES I ARQUITECTES	
<i>Autors-Actors</i>	<i>Autors de referència</i>
1870-1910	
Antoni Sureda i Villalonga	Georges-Eugène Haussmann
Bernat Calvet i Girona	Ildefons Cerdà i Sunyer
Emili Pou i Bonet	John Frederick Bateman
Eusebi Estada i Sureda	Pascual Madoz Ibañez
Guillem Reynés i Font	
Lluís Domènech i Montaner	
Pedro García Faria	
Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau	
Pere Garau i Canyelles	
1910-1940	
Francesc Roca i Simó	
Gabriel Alomar i Esteve	
Gaspar Bennàzar i Moner	
Guillem Forteza Pinya	
Jaume Alenyar i Ginard	

POLÍTICS I EMPRESARIS	
<i>Autors-Actors</i>	<i>Autors de referència</i>
<i>1870-1910</i>	
Antoni Maura i Montaner	
Enric Alzamora i Gomà	
Joan Palmer i Miralles	
Josep Tous i Ferrer	
Llorenç Bisbal i Barceló	
Lluís Alemany i Pujol	
Lluís de San Simón i Orlandis	
Lluís de San Simón i Ortega	
Lluís Martí i Ximenis	
Manuel Salas i Sureda	
Rafael Manera i Serra	
Valerià Weyler i Nicolau	
<i>1910-1940</i>	
Alexandre Jaume Rosselló	
Ferran Alzamora i Gomà	
Jaume Font i Monteros	
Joan March i Ordinas	
Josep Cotoner Allendesalazar	

1.2. Quantificació de l'ideari

HIGIENISTES, ENDERROCAMENT MURADES I AIGUA. 1871-1910.

Autors-Actors

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Bartomeu Bordoy i Gelabert	Metge			
Enric Fajarnés i Tur	Metge	Barcelona	Col·legi Oficial de Metges i Farmacèutics de les Balears Institut Balear d'Antropologia Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma	
Jaume Escalas i Adrover	Metge			
Joan Capó i Valls de Padrines	Pedagog	Barcelona	Associació per la cultura de Mallorca	
Joan Munar i Bennàssar	Metge	Barcelona	Ateneu Balear. Secció Ciències Col·legi de Metges de Balears Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma	Si. Sense més informació
Josep Ensenyat i Alemany	Advocat		Associació per la Cultura de Mallorca Círculo Mallorquín	Partit Republicà de Centre
Paul Bouvy de Schorreder	Enginyer	Lieja. Bèlgica	Ateneu Balear. Secció Ciències	

Autors de referència

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Édouard Seguin	Metge i educador	París		
Enrique María Repullés y Vargas	Arquitecte	Madrid	Real Academia de San Fernando	
Francesc Cambó i Llopis	Metge i naturalista	Barcelona		
Jean Marc Gaspard Itard	Metge	Formació no acadèmica. Estudiant de René Laennec		
Joaquim Font i Mosella	Metge			
Josep Monlau i Sala	Botànica, ornitòleg i mineròleg Doctor en ciències naturals	Barcelona	Ateneu Balear Real Acadèmica de Ciències i Arts de Barcelona Cambra Agrícola Balear	
Maria Montessori	Metgessa, psiquiatra, pedagoga i filòsofa	Roma		
Ovide Decroly	Metge i psicopedagog	Gant-Berlín-París		
Pablo Montesino y Cáceres	Metge i pedagog	Valladolid-Salamanca	Sociedad para Propagar y Mejorar la Educación del Pueblo (SPEP)	Partit Liberal
Pere Felip Monlau i Roca	Doctor en medicina	Barcelona		

1910-1940.Autors-Actors

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Bernat Riera i Alemany	Metge			
Emili Darder i Cànaves	Metge Doctor en Anàlisis Clínicas	València	Acadèmia de medicina i cirurgia de Palma Acadèmia de medicina i cirurgia de Barcelona Metges de parla catalana Institut d'Higiene Balear Associació de la Cultura de Mallorca	Esquerra Republicana Balear

URBANISTES I ARQUITECTES.1870-1910.Autors-Actors

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Antoni Sureda i Villalonga	Arquitecte			
Bernat Calvet i Girona	Enginyer de camins, ports i canals	Madrid		Partit Republicà Federal
Emili Pou i Bonet	Enginyer de camins, canals i ports	Madrid	Real Academia de Bellas Artes de San Fernando	
Eusebi Estada i Sureda	Enginyer de camins, canals i ports	Madrid	Societat del Ferrocarril a Mallorca	Partit Republicà Possibilista
Guillem Reynés i Font	Arquitecte	Barcelona		
Lluís Domènech i Montaner	Arquitecte, historiador i humanista	Barcelona-Madrid	Ateneu Barcelonès Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi Acadèmia de Bones Lletres	Lliga Regionalista
Pedro García Faria	Arquitecte i enginyer	Madrid-Barcelona		
Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau	Advocat, periodista, delineant, urbanista, escriptor, entre d'altres	Barcelona-Madrid		
Pere Garau i Canyelles	Enginyer			

Autors de referència

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Georges-Eugène Haussmann	Advocat	París		
Ildefons Cerdà i Sunyer	Enginyer de camins, canals i ports, urbanista, economista	Barcelona-Madrid		Partit Progressista Partit Republicà Democràtic Feredel
John Frederick Bateman	Enginyer civil	Oldham (Anglaterra)		
Pascual Madoz Ibañez	Advocat	Saragossa		Partit Progressista

1910-1940

Autors-Actors

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Francesc Roca i Simó	Arquitecte	Madrid		
Gabriel Alomar i Esteve	Arquitecte i urbanista	Barcelona-Massachusetts		
Gaspar Bennàzar i Moner	Arquitecte	Madrid		
Guillem Forteza Pinya	Arquitecte i urbanista	Barcelona	Associació per la cultura de Mallorca	Partit Liberal
Jaume Alenyar i Ginard	Arquitecte	Madrid		

POLÍTICS I ECONOMIA

1870-1910

Autors-Actors

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Antoni Maura i Montaner	Advocat	Madrid	Lliga regionalista	Partit Liberal Fusionista Partit Conservador
Enric Alzamora i Gomà	Economista i Periodista			
Joan Palmer i Miralles				
Josep Tous i Ferrer	Periodista			
Llorenç Bisbal i Barceló			UGT Balears Federació de les Societats Obreres de Palma Federació Socialista Balear	PSOE Mallorca
Lluís Alemany i Pujol	Advocat	Barcelona		Partit Liberal Partit Republicà de Centre
Lluís de San Simón i Orlandis				Partit Progressista Unió Liberal
Lluís de San Simón i Ortega	Advocat			Partit Conservador
Lluís Martí i Ximenis				Partit Unió Republicana de Mallorca
Manuel Salas i Sureda				Partit Conservador
Rafael Manera i Serra	Metge	Barcelona	Junta revolucionària	Partit Republicà Federal
Valerià Weyler i Nicolau				Partit Liberal Fusionista

1910-1940

Autors de referència

Autor-a	Formació	Lloc de formació	Afiliació col·lectius	Afiliació política
Ferran Alzamora i Gomà			Foment del Turisme de Mallorca	
Joan March i Ordinas				Esquerra Liberal
Alexandre Jaume Rosselló				PSOE Front Popular
Josep Cotoner Allendesalazar	Advocat	València-Saragossa- Madrid		Partit Conservador
Jaume Font i Monteros	Metge	Barcelona	Reial Acadèmia de Medicina de Palma Col·legi Oficial de Metges de les Illes Balears	Partit Liberal

1.3. Detall de cada quantificació

Relació del tipus de formació dels Autors-Actors.

Autors-Actors			Autors de referència	
Formació	Vegades que es repeteix		Formació	Vegades que es repeteix
Arquitectura	9		Medicina	9
Medicina	7		Dret	3
Enginyeria	6		<i>Sense informació</i>	3
<i>Sense informació</i>	6		Enginyeria	2
Dret	5		Arquitectura	1
Pedagogia	1		Botànica	1
Periodista	1			
Economista	1			

S'ha comptat per aquells autors amb més d'un tipus de formació, la primera que surt nomenada.

Relació de llocs de formació dels Autors-Actors.

Autors-Actors			Autors de referència	
Lloc de formació	Vegades que es repeteix		Lloc de formació	Vegades que es repeteix
<i>Sense informació</i>	15		<i>Sense informació</i>	5
Barcelona	11		Barcelona	5
Madrid	10		Madrid	3
Lieja (Bèlgica)	1		París	3
València	1		Saragossa	2
Massachussetts	1		Valladolid	1
			Salamanca	1
			Roma	1
			Gantt	1
			Berlín	1
			Oldham	1
			València	1
			<i>Formació no acadèmica</i>	1

S'han comptat tots els llocs de formació dels autors.

Afiliació a col·lectius dels autors dels que es té informació

<i>Autors-Actors</i>	
Col·lectius	Número de membres
Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma	4
Associació Cultural de Mallorca	3
Ateneu Balear	2
Col·legi de Metges de Balears	2
Círculo mallorquí	1
Institut Balear d'Antropologia	1
Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona	1
Congressos de Metges de Parla Catalana	1
Institut d'Higiene de les Balears	1
Societat del Ferrocarril de Mallorca	1
Federació Socialista Balear	1
UGT Balears	1
Foment Turisme de Mallorca	1

<i>Autors de referència</i>	
Col·lectius	Número de membres
Ateneu Balear	1
Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona	1
Cambra Agrícola Balear	1

Afiliació política dels autors dels que es té informació

<i>Autors-Actors</i>	
Partit polític	Número de membres
Partit Liberal (antic Partit Progressista Demòcrata)	3
Partit Conservador	3
Partit Republicà de Centre	2
Partit Socialista Obrer Espanyol	2
Esquerra Republicana Balear	1
Partit Republicà Possibilista	1
Partit Republicà	1
Nova Parla	1
Centre Regionalista de Mallorca	1
Partit Republicà Federal	1
Partit Liberal Fusiónista	1
Partit Progressista	1
Unió Liberal	1
Unió Republicana Mallorca	1
Regionalisme Mallorquí	1
Esquerra Liberal	1
Front Popular	1

<i>Autors de referència</i>	
Partit polític	Número de membres
Partit Progressista	1

Part 2. Notes sobre diferents autors influents en el desenvolupament de la ciutat de Palma

2.1. Higienistes, enderrocament murades i aigua

Autors-Actors

- **Bordoy Gelabert, Bartomeu (1831-1906)**
Metge
- **Bouvy de Schorrender, Paul (1807-1867)** Holanda
Enginyer
Autor, per encàrrec de l'Ajuntament de Palma, del primer informe sobre la canalització d'aigua potable a la ciutat.
President de la secció de ciència de l'Ateneu Balear (1862-1864) del qual va ser-ne un dels fundadors.
Ferm defensor de l'enderrocament de les murades
Dugué a terme, al costat de l'Enginyer francès Paulin Vernière, el drenatge del Pla de Sant Jordi aprofitant els molins de vent per a l'extracció d'aigua.
- **Capó i Valls de Padrines, Joan (1888-1952)** Mallorca
Pedagog
1903 ingressà a l'Escola Normal de Palma. Títol elemental
1905 obtingué el Títol superior a Barcelona
1911 ingressà a l'Escola Superior de Magisteri
1923 va ser el primer president de l'Associació per la Cultura de Mallorca
A les Balears impulsà i renovà la pedagogia.
Moltes escoles públiques varen ser construïdes gràcies a ell i van ser dissenyades per Guillem Forteza Pinya
- **Darder i Cànaves, Emili (1895-1937)** Palma
Metge i polític, darrer batle republicà de Palma
Llicenciat en medicina i cirurgia per la Universitat de València.
Doctor en anàlisis clíniques
President d'Esquerra Republicana Balear
Membre de les acadèmies de Medicina i Cirurgia de Palma i de Barcelona

Vocal de la junta dels Congressos de Metges de Parla Catalana
 Cap de la Secció d'Epidemiologia de l'Institut d'Higiene de les
 Balears
 Fundador de l'Associació de la Cultura de Mallorca

- **Ensenyat Alemany, Josep (1897-1978)** Mallorca
 Llicenciat en dret.
 Vocal de l'Associació per la Cultura de Mallorca
 Professor i Director de l'Escola Normal de Palma
 Vinculat al Partit Republicà de Centre
 Secretari del "Círculo Mallorquín"
- **Escalas Adrover, Jaume (1847-1929)**
 Metge i fotògraf
- **Fajarnés Tur, Enric (1858-1934)** Eivissa
 Metge
 Es llicencià a l'any 1880 a la Universitat de Barcelona
 1882 fou membre fundador del Col·legi Oficial de Metges i
 Farmacèutics de les Balears. Va ser-ne secretari
 Presidí el Intitut Balear d'Antropologia
 1885-1907 la dirigir la Revista Balear de Ciències Metges, n'era un
 col·laborador freqüent.
 Va ser d'iniciador de la demografia balear
 1886 deixa la pràctica de medicina
 1887 soci corresponsal de la Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia
 de les Balears. De la qual ingressa com a Soci Numerari al 1895
- **Munar Bennassar, Joan (1846-1911)** Mallorca
 Metge
 Estudià a la Universitat central al 1871
 Professor d'anatomia i higiene a la Institució Mallorquina
 d'Ensenyament
 Vicepresident de la Secció de Ciències de l'Ateneu Balear
 Vicepresident del Col·legi de Metges de Balears
 President de la Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma
 1880 regidor de l'Ajuntament de Palma
 1893 el Col·legi Metge-Farmacèutic inicià un cicle de conferències,
 de les quals l'autor n'impartí 3 titulades "Reforma Sanitaria de
 Palma". En aquest discurs hi ressalta, l'enderrocament de les

murades. Aquesta qüestió va ser denunciada, a més per el Col·legi que realitza el cicle, per la Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia.
Font: Pujadas-Mora, JM (2012) "Reforma sanitari y movimiento puericultor en la lucha contra la mortalidad infantil en la ciudad de Palma de Mallorca (siglos XIX y XX)" en Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia, vol. LXIV, nº1, pàg. 97-120.

- **Riera Alemany, Bernat (1874-1926)** Mallorca
Metge i militar mallorquí
Exercí a l'Hospital Militar de Mallorca i publicà estudis sobre higiene i malalties infeccioses

Autors de referència

- **Decroly, Ovide (1871-1932)** Bèlgica
Metge i psicopedagog
Pioner de la pedagogia biològica i psicològica moderna
Estudià medicina a Gant i amplià els seus estudis a Berlín i París.
- **Enrique María Repullés y Vargas (1845-1922)** Madrid
Arquitecte. Contribuí activament a l'higienisme escolar. Autor de referència.
"A l'Espanya del segle XIX els arquitectes municipals s'ocupaven de la construcció d'escoles en els seus ajuntaments (quan no existia aquesta figura se n'ocupaven els arquitectes provincials). Les directius pels projectes de les escoles no vingueren marcats legislativament fins a etapes posteriors, anant-se proposant models pels arquitectes. Al 1878, Enrique María Repullés realitzà nos projectes escolars que adaptà, després de recórrer França i Bèlgica. Per ell són ineludibles les condicions higièniques, remarca la importància del pati, instant a la construcció d'un pati cobert per que els nens puguin exercitar-se. També recomana la presència d'una font al jardí i un hort escolar."
<http://revista.muesca.es/articulos4/162-arquitectos-cantabros-y-construcciones-escolares?showall=1>
- **Font i Mosella, Joaquim (?)** Barcelona
Metge

- **Francesc Barceló i Combis (1820-1889)** Catalunya
Metge i naturalista. Professor d'Eusebi Estada
Catedràtic d'història natural de l'Institut Balear
- **Gaspard Itard, Jean Marc (1774-1838)** Occitània, França
Metge
Pioner en educació especial. Responsabilitat educativa
- **Monlau i Sala, Josep (1832-1908)** Barcelona
Botànic, ornitòleg i mineròleg. Professor d'Eusebi Estada.
1854 es va llicenciar en ciències naturals a Universitat Central i es va doctorar l'any 1855.
1855 fou catedràtic d'Història Natural i Agricultura de l'Institut Balear
Va ser membre de l'Ateneo Balear
Membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.
1899-1908 va ser president de la Cambra Agrícola Balear
Fill de Pere Felip Monlau i Roca
- **Monlau i Roca, Pere Felip (1808-1871)** Barcelona
Doctor en medicina, higienista i humanista
1849 fou Catedràtic de Literatura i Història a la Universitat de Barcelona
Considerat com un representant de l'humanisme (moviment de renovació cultural europeu)
Mèdicament va dedicar-se a la psiquiatria
1841 va guanyar el concurs sobre els avantatges de l'enderrocament de la murada medieval i moderna de Barcelona amb l'obra Abajo las murallas.
1853 l'obra va ser premiada i publicada en el Butlletí de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. Set anys abans que altre gran higienista Emili Pi i Molist redactés el 1860 el seu Projecte de Manicomi de la Santa Creu.
- **Montesino y Cáceres, Pablo (1781-1849)** Zamora
Pedagog
Impulsor de les Escoles Normals per a mestres. La de Palma és de 1842, hi col·laboraren la Diputació, l'Ajuntament de Ciutat, l'Institut Balear i la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.
És el representant més important del pensament educatiu liberal a

Espanya.

Influenciat per Europa:

Interès per les idees de Johann Heinrich Pestalozzi. Pedagóg Suiss.

Exiliat a Anglaterra entre 1823-1833. Prestà atenció a les aportacions de Gran Bretanya. També conegué l'obra de Philipp Emanuel

- **Montessori, Maria (1870-1952)** Itàlia
Pedagoga, científica, metgessa, psiquiatra i filòsofa
Realitzà conferències i cursos de formació per les principals ciutats d'Europa, Amèrica i Àsia.
- **Seguin, Édouard (1812-1880)** França
Metge i educador
Creà la primera escola per a deficients mentals.
Les experiències d'aquest autor, juntament amb Jean M. Itard, van ser la base dels estudis de Maria Montessori.

2.2. Urbanistes i arquitectes

Autors-Actors

- **Alcàntara Peña i Nicolau, Pere (1823-1906)** Palma
Advocat, pintor, delineant, periodista, professor de matemàtiques, music, urbanista, astrònom, cartògraf i escriptor
Estudià de l'Institut Balear de Palma
Estudià dret a Barcelona
1849 es llicencià a Madrid
1851 entrà a Palma com a delineant del cos d'obres públiques
Col·laborà a les publicacions mallorquina del moment: Revista Balear, Museo Balear, La Ignorància (que dirigí entre 1881 i 1883), La Roqueta, etc.
Dissenyà un eixample de Palma, que s'executà parcialment a la barriada de Santa Catalina.
- **Alenyar i Ginard, Jaume (1869-1945)** Palma
Arquitecte
Titulat a Madrid

Col·laborà amb la construcció del Gran Hotel, projectat per Lluís Domènech i Montaner

- **Alomar i Esteve, Gabriel (1910-1997)** Palma
Arquitecte i urbanista mallorquí.
Conegut especialment per haver dissenyat el Pla Alomar de reforma de Palma a mitjan segle XX.
1934 es graduà a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona
1945 es graduà al Massachusetts Institute of Technology, on conegué d'obra d'importants urbanistes: Patrick Geddes, Ebenezer Howard, Lewis Mumford i Clarence A. Perry, als quals seguí en la seva obra posterior.
Elaborà el Pla de Reforma i d'Ordenació de Palma, que aconseguí el 1942 el primer premi d'arquitectura a l'exposició nacional de belles arts de Barcelona i que es dugué a terme des del 1950.
- **Bennàssar i Moner, Gaspar (1869-1933)** Palma
Estudià Batxiller al l'Institut Balear
1899 es titulà en arquitectura a la Escuela Superior de Arquitectura de Madrid
1901 obtingué per oposició el càrrec d'arquitecte municipal de Palma. Fou el principal encarregat de dirigir l'execució del Pla d'Eixample (Pla Calvet).
1902 a partir d'aquest any dirigí l'enderrocament de les murades, amb l'obertura de les avingudes i dels carrers de l'Eixample.
Projectà, dissenyà i executà diferents edificis emblemàtics i places de Palma
1917 presentà el Pla de Reforma de Palma. Pla que no es va arribar a dur a terme i que incloïa la construcció del Mercat de l'Olivar i del Passeig Marítim.
- **Calvet i Girona, Bernat (1864-1941)** Eivissa
Enginyer de camins, canals i ports
1883 llicenciat a Madrid.
1833-1891 fou enginyer de la Direcció d'Obres Públiques.
1890 publica obra escrita amb la intenció de crear un clima favorable a la construcció de l'eixample/enderrocament de les murades, Las murallas de Palma deben derribarse.
1891 passà a ocupar el càrrec d'enginyer municipal de l'Ajuntament de Palma.

1901 va redactar el Projecte d'Eixample de Palma (Pla Calvet).
 1903 aprovació del Pla Calvet.
 1906 regidor i batle de Palma pel grup republicà.
 1910-1928 fou enginyer en cap d'Obres Públiques de Balears.
 1928-1935 va ser nomenat inspector, cosa que l'obligà a residir a Madrid fins que es jubilà.

- **Domènech i Montaner, Lluís (1850-1923)** Barcelona
 Arquitecte, historiador, humanista i polític.
 Formà deixebles com Gaudí, Puig i Cadafalch, Raspall, Oms, Falguera i Jujol
 Projectà el Gran Hotel.
- **Estada i Sureda, Eusebi (1843-1917)** Mallorca
 Enginyer de camins, canals i ports
 Promotor de l'enderrocament de les murades.
 Afiliat al Partit Republicà Possibilista (anteriorment dit Partit demòcrata, canvià el nom per diferenciar-se del Partit Progressista Demòcrata. Al 1900 va integrar-se al Partit Liberal).
 Enginyer vitalici de la Societat del Ferrocarril de Mallorca.
- **Forteza Pinya, Guillem (1882-1943)** Mallorca
 Arquitecte, urbanista i polític mallorquí
 1916 es titulà com arquitecte a Barcelona.
 1933 fou arquitecte municipal de Palma.
 1921-1939 Projectà un gran nombre d'escoles a Mallorca
 Políticament presidí Nova Parla (1916) i el Centre Regionalista de Mallorca (1917-1919). Després passà al Partit Liberal (1919) essent batle de Palma el 1923.
- **Garau i Canyelles, Pere (1860-1919)** Palma
 Enginyer
 Autor del traçat del Ferrocarril de Sóller i del tramvia de Sóller.
 Realitzà un projecte de remodelació del Port de Palma.
- **García Faria, Pedro (1858-1927)** Barcelona
 Arquitecte i Enginyer
 Presentà a concurs un projecte d'eixample de Palma
- **Pou i Bonet, Emili (1830-1888)** Palma
 Enginyer de camins, canals i ports
 Director de les obres del port de Palma.

- **Reynés i Font, Guillem (1877-1918)** Palma
Arquitecte
1905 es llicencià a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona
- **Roca i Simó, Francesc (1874-1940)** Palma
Arquitecte
1906 es titulà a l'Escola d'Arquitectura de Madrid.
- **Sureda i Villalonga, Antoni (?)**
Arquitecte municipal.
Dissenyà per la ciutat de Palma el monument a Isabel II que fou esbucat dos anys després.

Autors de referència

- **Cerdà i Sunyer, Ildefons (1815-1876)** Barcelona
Enginyer, urbanista, economista i polític català
Dugué a terme la reforma urbanística de Barcelona, amb el Pla Eixample.
- **Frederick Bateman, John (1810-1889)** Anglaterra
Enginyer civil
Treballava entorn al subministrament d'aigua.
Projectà i dirigí a distància la dessecació de l'Albufera de Mallorca
Convidà a Eusebi Estada a visitar les obres del seu projecte més important que fou el del subministrament de la major part de l'aigua de Manchester.
- **Haussmann, Georges-Eugène (1809-1891)** París
Funcionari públic i polític.
Dugué a terme la gran reforma urbanística de la ciutat de París. El Pla Haussmann
- **Madoz Ibañez, Pascual (1806-1870)** Pamplona
Polític de tendència liberal. Partit Progessista
Va impulsar la desamortització.
1854 és nomenat governador de Barcelona.
1855 és nomenat Ministre d'Hisenda, des d'on tindrà un paper fonamental en l'aprovació de l'enderrocament de les murades de Barcelona que permetria desenvolupar el pla Cerdà.

2.3. Política i economia

- **Alemany i Pujol, Lluís (1880-1960)** Palma
Advocat i polític
Batle de Palma i diputat a les Corts Espanyoles.
Es llicencià en dret a la Universitat de Barcelona.
Militant del Partit Liberal... Partit Republicà de Centre.
- **Alzamora i Gomà, Enric (1866-1914)** Palma
Economista i periodista
President de la Cambra de Comerç.
1905 Donà lloc a la creació del Foment de Turisme de Mallorca.
- **Alzamora i Gomà, Ferran (1868-1947)** Palma
President del Foment del Turisme de Mallorca (1919-1925).
- **Bisbal i Barceló, Llorenç (1876-1935)** Mallorca
Polític
1913 fundador PSOE Mallorca
1925 Introduïdor de la UGT a les Illes Balears.
Presidí la Federació de Societats Obreres de Palma.
1931 Primer Batle de la segona república
1932 president de la Federació Socialista Balear.
- **Cotoner Allendesalazar, Josep (1848-1927)** Palma
Advocat i polític
Conte de Sallent
Estudià dret a la Universitat de València, continuà els seus estudis a Saragossa i Madrid
Ingressà al Partit Conservador i fou diputat entre 1879 i 1923.
- **Font i Monteros, Jaume (1856-1933)** Mallorca
Metge i polític
Estudià medicina a la Universitat de Barcelona.
1909 entrà a la Reial Acadèmia de Medicina de Palma.
1913 president del Col·legi Oficial de Metges de les Illes Balears.
President de la Real Acadèmica de Medicina de Palma.
1905 batle de Palma pel Partit Liberal.

- **Jaume Rosselló, Alexandre (1879-1937)** Uruguai
Polític
1919 afiliat al Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE).
1936 candidat del Front Popular.
1937 Afusellat pel règim de Franco
- **Martí i Ximenis, Lluís (1856-1922)** Palma
Polític
Membre del Partit d'Unió Republicana de Mallorca.
Molt relacionat amb Barcelona.
Organitzador del Bloc Assembleista.
1917 s'uní al Regionalisme Mallorquí.
- **Manera i Serra, Rafael (1829-1881)** Palma
Polític i metge
1869-1881 Batle de Palma.
1873-1874 diputat a les Corts de la Primera República pel Partit Republicà Federal.
Llicenciat en medicina per la Universitat de Barcelona.
Va tenir un paper important en la creació de la secció balear del Partit Republicà Federal, com a membre de l'embrionari Comitè Republicà de les Illes Balears.
Dirigent de la Junta Revolucionària creada a Palma.
Va obrir dues escoles nocturnes.
Va fer la sol·licitud per esbucar la part de les murades que connectaven amb el Port.
- **March i Ordinas, Joan (1880-1962)** Mallorca
Polític i financer
Polític i diputat per Palma entre 1917-1934.
Principal Avinguda de Palma porta el seu nom.
- **Maura i Montaner, Antoni (1853-1925)** Palma
Advocat i polític
Va estudiar dret a Madrid.
1881 es va convertir en diputat en Corts per Palma dins de les files del Partit Liberal Fusionista.
President del Consell de Ministres, cinc cops, durant el regnat d'Alfons XIII.
Ministre d'Ultramar i, posteriorment, de Gràcia i Justícia.

1902 any d'ingrés en el Partit Conservador.
Identificat amb el regeneracionisme i la necessitat d'efectuar una reforma del sistema polític de la restauració.
Va obrir línies de col·laboració del Govern Reformista Conservador amb el sector més conservador de la Lliga Regionalista agrupat al voltant de Francesc Cambó.

- **Palmer i Miralles, Joan (1849-1920)**
Constructor del Gran Hotel
Empresari en la indústria de la sabata a Uruguai.
- **Salas i Sureda, Manuel (1880-1942)** Mallorca
Polític, industrial i financer.
Líder del Partit Maurista
Regidor a l'Ajuntament de Palma pel Partit Conservador.
- **San Simón i Orlandis, Lluís de (1804-1881)**
Polític
1853 Diputat pel Partit Progressista pel districte de Palma.
1854 Diputat pel Mallorca per la Unió Liberal .
1846-1854 Batle de Palma.
Pare de Lluís de San Simón i Ortega.
- **San Simón i Ortega, Lluís de (1864-?)** Palma
Abogad i polític
Aristòcrata. Conte de San Simón.
Membre del Partit Conservador.
Senador per les Illes Balears.
Diputat al Congrés pel districte electoral de Palma.
- **Tous i Ferrer, Josep (1859-1950)** Palma
Periodista i empresari
Fundà el diari La Última Hora i molts d'altres projectes de Ciutat: t ramvia, cinemes, etc.
- **Weyler i Nicolau, Valerià (1838-1930)** Palma
Polític, militar i noble
Marquès de Tenerife, Duc de Rubí, Gran d'Espanya, Capità general de Cuba durant la revolta independentista de José Martí i Máximo Gómez.

2.4. Referències bibliogràfiques

ALEMANY, G. (1988) “Els estudis urbans a Palma a través de 100 anys d’història de la ciutat” a Treballs de Geografia, núm. 40, pàg. 67-79.

ESTADA, E. (1910) La ciudad de Palma. (Ed. 2003) Govern de les Illes Balears

FUENTES, J.B. (1977) “La problemàtica de las murallas en el crecimiento de la “Ciutat de Mallorca” a Mayurqa, núm. 17, pàg. 159-162.

GINARD, A. (1989) “L’abastament d’aigua a Palma durant el segle XIX” a Treballs de Geografia, núm. 41, pàg. 59-72.

LADARIA, M.D. (1992) El ensanche de Palma. Planteamiento del tema, problemática, construcción y valoración de un nuevo espacio urbano, 1868-1927. Ajuntament de Palma

MARCH, J. (2002) “L’enderrocament de les murades de Palma un triomf de l’higienisme mallorquí” a Gimbernat, núm. 37, pàg. 247-263.

MARTÍN, A. (2011) El efecto Cerdà. Ensanches mayores y menores. Col·lecció d’Arquitectura. Universitat Politècnica de Catalunya

MARTORELL, C.M. (2009) Modernització, republicanisme i patrimoni a la ciutat de Palma a l’època del Sexenni Democràtic (1868-1874). Treball Fi de Màster. En xarxa:

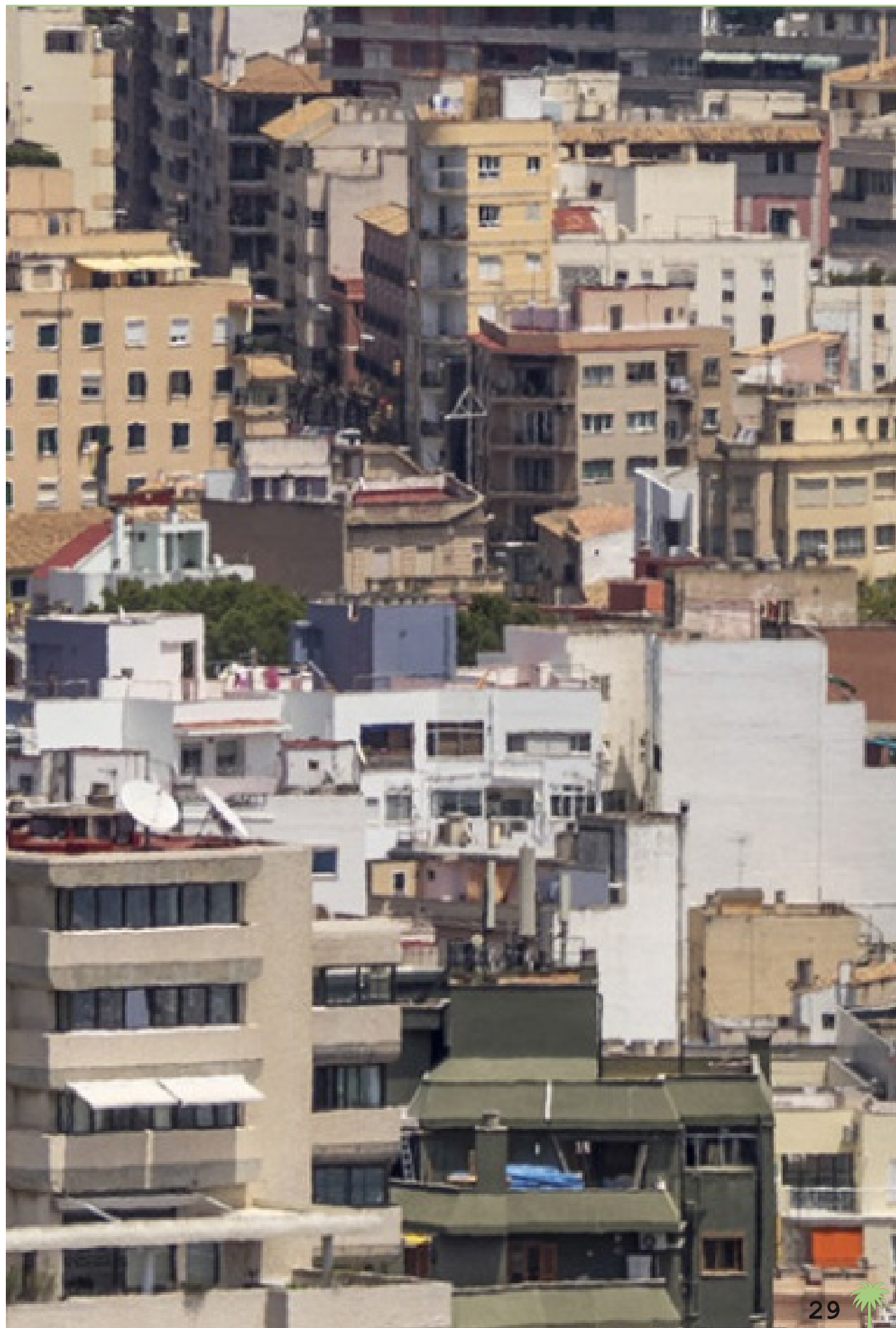
http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/memoriesUIB/index/assoc/Martorell.dir/Martorell_Fullana_CatalinaM.pdf

MARTORELL, C.M. (2015) El republicanisme federal i la cultura liberal democràtica a Mallorca (1840-1900). Tesi doctoral. En xarxa: <https://ddd.uab.cat/record/148952>

OLIVER, J. (2002) “Urbanisme, societat i educació. La construcció social de la realitat a partir de l’enderrocament de les murades de Palma (1902)” a MULET, B. (2002) Sociología de la educación: cultura y práctica escolar. Las reformas actuales. IX Conferència de sociologia de l’educació, Universitat de les Illes Balears, pàg. 133-146.

PUJADAS-MORA, J.M. (2012) “Reforma sanitaria y movimiento puericultor en la lucha contra la mortalidad infantil en la ciudad de Palma de Mallorca (Siglos XIX i XX)” a Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia, vol. LXIV, nº1, gener-juny, pàg. 97-120.

3ª Part.

Recorregut per Ciutat a partir de les obres d'alguns d'aquells autors que contribuïren amb les seves idees i edificacions a la construcció de l'eixample de Palma.

Vista aèria de Palma des de l'hidroavió Savoia S.9, el primer vol comercial de Barcelona a Mallorca. El 18 de març de 1920.

L'itinerari que aquí es presenta conforma, juntament amb l'aproximació a l'estudi dels autors, el treball realitzat per conèixer la relació i les influències d'aquelles actuacions que esdevingueren en el sorgiment i l'evolució de la ciutat nova de Palma (eixample), amb aquells processos iniciats prèviament a altres ciutats.

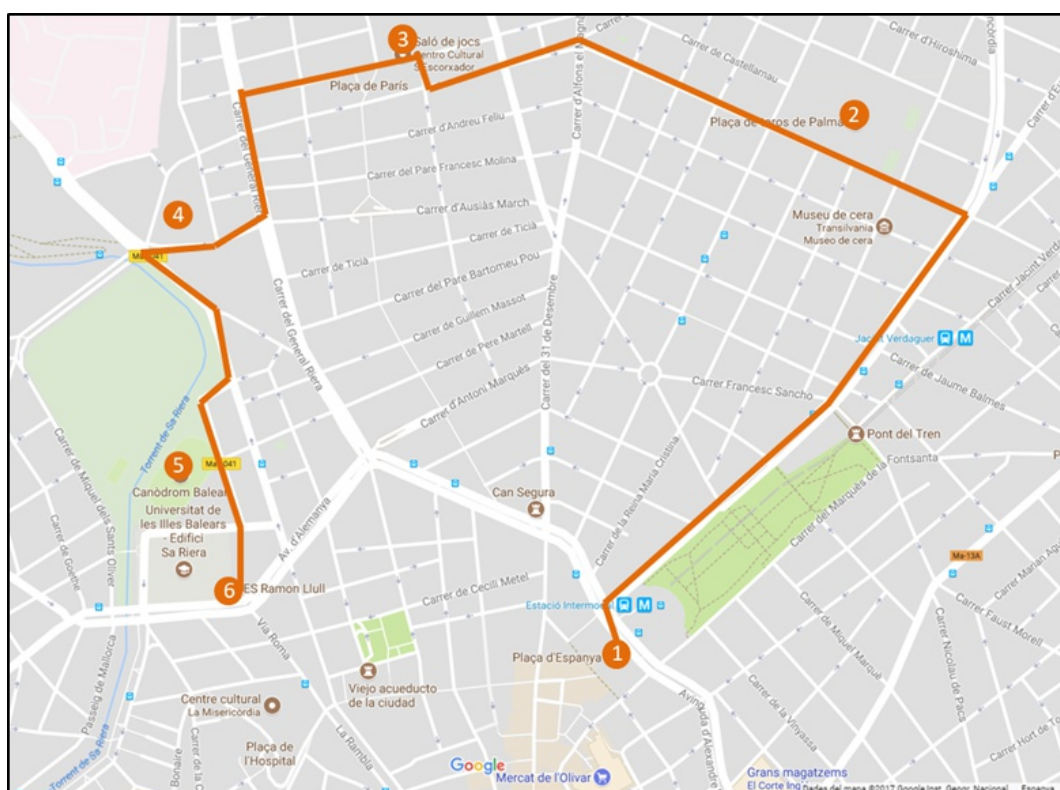
Com és per tots conegut, amb l'enderrocament de les murades iniciat l'any 1902, tot i haver-se produït amb anterioritat enderrocaments puntuals, i amb l'aprovació del Pla Eixample amb la proposta guanyadora de Bernat Calvet i Girona, la ciutat començà la seva expansió i transformació en quelcom més semblant a la ciutat que coneixem avui en dia. Aquest desenvolupament va dur-se a terme sota la supervisió imprescindible d'un seguit de professionals que guiaven les actuacions que hi esdevenien. És

precisament en aquests, juntament amb els actors polítics i econòmics en el que centrem l'atenció.

El recorregut pretén ser una activitat que serveixi per explicar, observar i contextualitzar, sobre el territori i davant d'aquelles construccions i edificis de l'època de construcció de l'eixample, l'ideari i les influències que van ser presents en els autors que van ser claus per materialitzar-les. D'aquesta manera l'itinerari queda conformat per sis aturades: Plaça de la Porta Pintada, Plaça de Toros, Escorxador, Hospital psiquiàtric, Canòdrom, Institut Ramón Llull.

Proposta recorregut:

	Aturades	Recorregut	Explicació
1	Plaça de la Porta Pintada	Sortida	15 min.
2	Plaça de Toros	20 min.	10 min.
3	Escorxador	10 min.	10 min.
4	Hospital Psiquiàtric	8 min.	10 min.
5	Velòdrom	8 min.	10 min.
6	Institut Ramon Llull	4 min.	15 min.
	Temps total	120 min.	

1. Plaça de la Porta Pintada – Plaça d'Espanya

Punt de trobada, Estàtua de Jaume I

Temps explicació: 15 minuts

El punt d'encontre servirà per a la contextualització de l'època, precisament en l'espai-límit entre les dues ciutats, ara ja integrades, la ciutat vella i la nova. Sobre l'espai on si trobada la porta Pintada vella o porta de Santa Margalida, que corresponia a la murada medieval musulmana del segle XII, la qual també ha estat denominada porta de la Conquesta, perquè va ser el lloc d'entrada a la ciutat de les trobes de Jaume I el 1229, s'iniciarà el recorregut.

El pont de la Porta Pintada

La Porta Pintada Vella (exterior)

La Porta Pintada Nova (exterior)

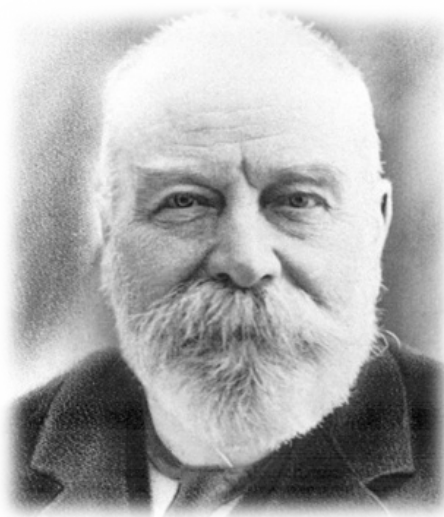

Just sortint de la plaça, es farà també esment a un text poc conegut, de Gabriel Alomar i Villalonga, titulat “Impresión. La línea nueva”, on l'autor relata la seva impressió en l'entrada a la ciutat amb el tren l'any 1897.

Gabriel Alomar i Villalonga (1873-1941)

El recorregut cap a la plaça de toros es realitzarà pel carrer d'Eusebi Estada. Al llarg del camí es farà una introducció a l'autor, a les seves relacions amb altres autors de referència per altres ciutats, tant del nostre país com de l'estranger. El mateix es farà amb les seves obres, propostes i associació a col·lectius de la ciutat.

Eusebi Estada i Sureda (1843-1917)

2. Plaça de Toros – Coliseu Balear

Temps recorregut a peu: 20 minuts
des de la Plaça de la Porta Pintada
Temps explicació: 10 minuts

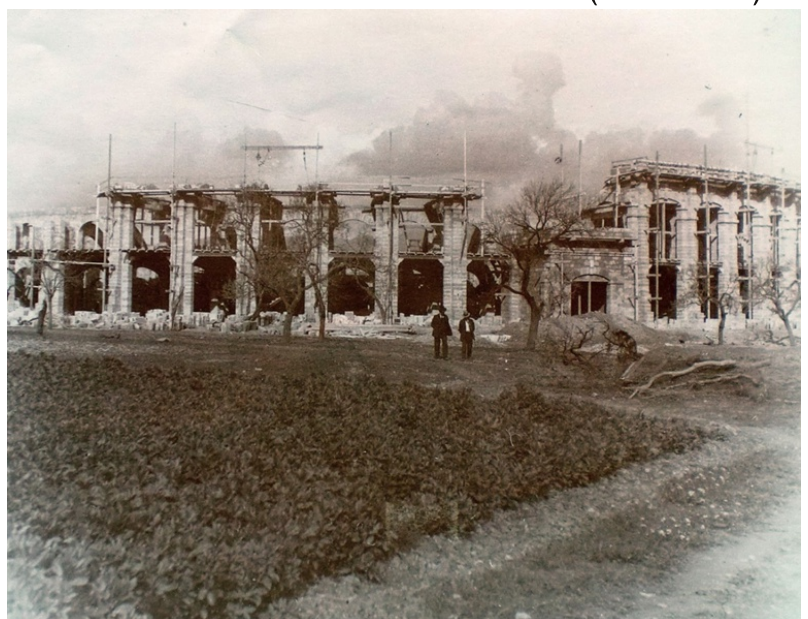
Característiques de l'edifici i introducció a l'autor, Gaspar Bennàssar. De la mateixa que amb Eusebi Estada, es farà una introducció a l'autor, a les seves relacions amb altres autors de referència per altres ciutats, tant del nostre país com de l'estranger. El mateix es farà amb les seves obres, propostes i associació a col·lectius de la ciutat.

Gaspar Bennazar i Moner (1869-1933)

L'actual Plaça de Toros de Palma va començar a construir-se l'any 1928 i va inaugurar-se el 1929. Ara bé, no és la primera plaça de la ciutat, sinó que substitueix una plaça anterior que datava de l'any 1865 i que estava ubicada on es troba actualment la Plaça Bisbe Berenguer de Palou, dins la ciutat emmurallada. És un projecte contemporani al Mercat de l'Oliver, la Casa de Correus, la Gran Via i el Ferrocarril d'Alcúdia.

Coliseu Balear en construcció (1928-1929)

Font: fotosantiguasdemallorca.blogspot.com.es

Coliseu Balear construït

Font: fotosantiguasdemallorca.blogspot.com.es

3. Escorxador

Temps recorregut a peu: 11 minuts
des del Coliseu Balear

Temps explicació: 10 minuts

L'edifici de s'Escorxador va ser projectat per Gaspar Bennàzar l'any 1905, essent guardonat amb el primer premi a l'Exposició Nacional de Belles Arts de 1906.

L'objectiu de la seva construcció era dotar a la ciutat de d'un escorxador que abastís a la població local i també per exportar els productes obtinguts. Van ser claus en el moment de la seva construcció factors com la proximitat a la ciutat, però també ben connectats amb els productors, la logística i, per descomptat, la salut pública. El desenvolupament de la ciutat requeria d'un major consum però també d'un major control del producte.

S'escorxador

Font: <http://arcapatrimoni.blogspot.com.es>

4. Hospital Psiquiàtric

Temps recorregut a peu: 8 minuts
des de l'Escorxador

Temps explicació: 10 minuts

L'any 1906 es posà la primera pedra de l'edifici. El “nuevo manicomio” posa de manifest l'aparició de noves actuacions per donar resposta a problemàtiques que caire social. Va construir-se aprofitant les instal·lacions d'un monestir desamortitzat.

Antic monestir sobre el que es construí l'Hospital Psiquiàtric.

Font: Escalas, J. (1954) Aquella ciudad de Palma. Obras il·lustrades

Personal tècnic i religiós de la Clínica mental de Jesús.

Asseguts, començant per l'esquerra: Antoni Pons Pastor (Capellà del Centre), Carles Garau Tornabells (Arquitecte encarregat de la reforma del centre), Jaume Escalas Real (Psiquiatra i fotògraf), Llorenç Villalonga (Metge auxiliar) i Rafel Gamundí Hernandez (Metge).

Dempeus: el tercer per la dreta és Bartomeu Mestre Mestre (Metge) i el quart és Guillem Vidal Gallego (practicant).

Font: arxiu fotogràfic de Jaume Escalas.

<http://www.psiquifotos.com/2010/05/141-el-archivo-fotografico-escalas.html>

5. Velòdrom del Tirador

Temps de recorregut: 8 minuts
des de l'Hospital Psiquiàtric
Temps explicació: 10 minuts

El velòdrom va ser una pista de curses de bicicletes, molt activa des de que s'inaugurà el 1903, degut a la gran afició a les bicicletes que hi havia a Ciutat. Aquest espai actualment compta amb una iniciativa de l'Ajuntament de Palma per convertir-lo en parc urbà. L'espai compta amb un petit edifici dissenyat per Gaspar Bennasar.

El Velòdrom és considerat una peça d'arquitectura esportiva única en el món i que, a més, es manté pràcticament com era la seva construcció original. Els terrenys que el contenen van ser expropiats per part de l'Ajuntament a la societat propietària, el Veloç Sport Balear, en titat

Velòdrom del Tirador, Palma

fundada a Palma l'any 1896 com una societat ciclista, una més de les que sorgiren en aquells temps. La societat aviat va guanyar prestigi, inclús va acollir campionats d'Espanya. El progrés va portar a que l'any 1918 l'arquitecte municipal Gaspar Bennàzar va construir la nova ser social devora el velòdrom, un edifici amb forma de temple, popularment conegut com "Es Xalet", situat de forma annexa a la pista, de tal manera que els socis gaudien d'una vistes envejables.

Avui en dia, el Tirador és la pista ciclista més antiga existent a Espanya i el tretzè velòdrom més antic del món .

Informació extreta de: "El velòdrom del Tirador, patrimoni oblidat de Palma" article publicat a l'ARABalears (29/05/2014). Disponible en xarxa: <http://blogs.arabalears.cat/giravolts/2014/05/29/el-velodrom-del-tirador-patrimoni-oblidat-de-palma/>

Font: ARABalears

6. Institut Ramón Llull

Temps de recorregut: 4 minuts
des del Velòdrom

Temps explicació: 15 minuts

Va donar acollida a l'Institut Balear, centre d'ensenyament fundat el 1836 per una comissió de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. L'edifici va ser projectat l'any 1912 i construït entre 1912 i 1916, sota la direcció dels arquitectes mallorquins Josep Alomar Bose i Jaume Alenyar Ginard. Estilísticament és el resultat d'una mescla d'influències: renaixentistes, barroques i regionalistes, pel que s'inclou en la corrent eclecticista. L'institut Ramón Llull era el centre en el que es podien cursar estudis més alts a l'illa, el que propicià que s'hi formessin totes aquelles persones que més tard destacarien a la vida de l'illa o de l'Estat.

Locomotora Kopel que unia el moll del Port amb l'Estació de Plaça Espanya, al seu pas per l'Institut

Font: fotosantiguasdemallorca.blogspot.com.es

